

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Luka Dajak

Avangardnost u poeziji Janka Polića Kamova

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2014.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Luka Dajak

Matični broj: 9062937

Avangardnost u poeziji Janka Polića Kamova

(ZAVRŠNI RAD)

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Informatika

Mentorica: doc. dr. sc. Sanja Tadić – Šokac

Rijeka, 17. prosinac 2014.

1.	Uvod	4
2.	Kamov svojim riječima.....	6
3.	Kamovljeva poetika anarhizma	8
4.	Općenite značajke Kamovljeve poezije	10
5.	Utjecaji na Kamova.....	19
1)	Kranjčević - Kamov	19
2)	Matoš - Kamov.....	24
3)	Internacionalni utjecaji na Kamova	27
6.	Posebnosti Kamovljeva leksika	31
7.	Interpretacije pjesama	33
1)	Pjesma nad pjesmama - interpretacija.....	33
2)	<i>Finale</i> - interpretacija	38
3)	<i>Uskrsli Hrist</i> - interpretacija.....	42
8.	Zaključak.....	47
9.	Sažetak.....	50
10.	Ključne riječi	50
11.	Literatura.....	51

1. Uvod

Način na koji sam koncipirao svoj završni rad je sljedeći. U prvom poglavlju donosim fragmente Kamovljevih pisama koje sam našao u knjizi *Hrvatska književna avangarda, Programski tekstovi* koju je priredio Ivica Matičević. Navedeno poglavlje trebalo bi kroz nekoliko citata samo pokazati neka Kamovljeva razmišljanja i ciljeve koje si je postavio. Sljedeće poglavlje ukratko će samo prezentirati Kamovljevu poetiku anarhije kojom se bavio, odmičući se od zavičajne književnosti koja mu nije odgovarala kao književno usmjerenje. Za taj segment završnog rada poslužila mi je knjiga *Prakseologija hrvatske književnosti II, Modernost i modernizam*. Nakon tog kratkog uvoda krećem u prikazivanje općih značajki Kamovljeve poezije za što sam se poslužio knjigama: *Hrvatska književna avangarda* Gordane Slabinac, *Kamov* Darka Gašparovića, *Fenomen književnog ekspresionizma* Nikole Ivanišina i *Ikar iz Hada, Janko Polić Kamov monografska studija* Brune Popovića. Nakon tog općenitog prikaza Kamovljeve poezije slijede poglavlja koja otkrivaju odnose Kamova s Kranjčevićem i Matošem te njegov doticaj s djelima iz svjetske književnosti. Građu za navedena poglavlja crpio sam iz knjiga *Fenomen književnog ekspresionizma* Nikole Ivanišina i *Kamov* Darka Gašparovića. Nakon obrazlaganja općenitih značajki Kamovljeve poezije i njegovih utjecaja čija prisutnost se osjeti u njegovim stihovima, nakratko skrećemo u lingvističke vode. U kratkom osvrtu rađenom po članku *Neke tvorbene osobitosti u leksiku Janka Polića Kamova*, čiji je autor Živko Bjelanović, izlažem neke novotvorenice koje se mogu pronaći u Kamovljevu djelu. Sljedeći posao u ovom završnom radu je interpretacija njegovih pjesama. Pjesme koje sam odabrao za analizu su *Pjesma nad pjesmama, Finale* i *Uskrsli Hrist*. *Pjesmu nad pjesmama* sam intepretirao uz pomoć knjiga *Kamov* Darka Gašparovića i *Uviđaji iz starije i novije hrvatske književnosti* Luke Paljetka. *Pjesmu Finale* interpretirao sam uz pomoć knjige *Misaonost Janka Polića Kamova* Marije Bride. Analiza pjesme

Uskrsli Hrist isto je sastavljena uz pomoć knjige *Misaonost Janka Polića Kamova* Marije Bride. Pomoć pri razumijevanju Kamovljeva života i djela pružila mi je još knjiga *Janko Polić Kamov & njegovo i naše doba : priručnik za čitanje Kamova 100 godina poslije* Mladena Urema i Milana Zagorca te članak *Moralizator Polić i anarhist Kamov* Ervina Dubrovića. Citate koje sam navodio u završnom radu ako ih nisam preuzeo iz knjiga koje sam naveo, uzeo sam ih direktno iz knjige *Pjesme novele i lakrdije* Janka Polića Kamova. U završetku mog završnog rada stoji zaključak kao sinteza svega rečenog u mojem proučavanju Kamovljeve poezije.

2. Kamov svojim riječima

Zamisao poglavlja s nazivom *Kamov svojim riječima* je okupljanje fragmenata Kamovljevih pisama za koje smatram da su važni u razumijevanju njegova života i djela.

Ime koje je Janko Polić nadodao svojem imenu objašnjava 1907. u pismu Vladimiru Poliću. „Glede imena „Kamov“ toliko na znanje: Kad se je sijedi Noe napio i razotkrio golotinju, došao je njegov sin Kam i gledao u pijanoga i gologa oca - onda su došli drugi sinovi, Sem i Jafet i - pokrili golotinju. Pa kad se je Noe otriježnio i doznao za ponašanje djece, rekao: Blagosloven bio Sem i Jazef - i da je proklet Kam!“¹ Kam je gledao gologa oca, istinu, a Kamov je traženje istine postavio kao svoju misiju, zato si je nadodao ime Kamov. Njegovo poistovjećivanje s Kamom pokazuje kakav si je put Kamov predodredio. Kamov namjerava pokazati svijet kakav on uistinu jest, lišen maski, pretvaranja i laži. Uz tu pozitivnu stranu poistovjećivanja s likom Kama dolazi i preuzimanje sudbine prokletnika što ga je prometnula u inspirativnu, ali i tragičnu personu.

Kamovljevo objašnjenje naziva pjesničke zbirke *Ištipana hartija* može se vidjeti u sljedećem citatu. „Glede imena „*Ištipana hartija*“ : Kad ne smiješ slobodno dati maha svojim strastima, idejama itd. na djelu, životu i praksi, onda imaš - samo papir; pa kao što cjelovima ljubiš ženu - tako perom papir; kao što protoplazmom plodiš ženu, tako papir crnilom... Kao što ištipaš itd. Ovoliko, da protumačim ova dva nedužna imena, ali koja znače cilj(što) i sredstvo(kako) Program i organizaciju.“² Kamova se može shvatiti i upoznati kroz njegovo političko djelovanje, njegov rad(poluautobiografski roman *Isušena kaljuža* s velikim intenzitetom rasvjetljuje Kamovljev duhovni razvoj), njegovu radikalnost i njegov život u inozemstvu. Ipak smisao Kamovljeva života sažeto

¹ MATIČEVIĆ, Ivica: *Hrvatska književna avangarda*, Programski tekstovi, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 99.

² Isto, str. 99.

je predstavio i on sam u jednom svojem pismu Vladimiru Poliću. „Moj je život, t.j. smisao moga života, svađa se na ovo: izgustirati i izuživati ili nauživati život za pseto znači izje... se i prejesti, za kicoša, birokratu prokurvati se spolno i moralno i umno, za ljude slijediti pseto i kicoše- za mene pak znači izgustirati ga u njegovoj najvišoj manifestaciji: *znanju*. Što više vidjeti, što više čuti, što više saznati“.³ Kamov je isto tako u jednom svojem pismu opisao kakvu bi Hrvatsku htio izgraditi kad se vrati iz inozemstva, zajedno s ostalim intelektualcima koji su spremni pomoći u revoluciji. Njegove izjave pokazuju kako je razradio dugogodišnji plan svojeg djelovanja s jasnom idejom kako želi djelovati u svojem životu. „Uzev kao ideal *istinu*, našli bismo kao sredstvo *znanost*; i ova bi akcija u prvom redu išla za tim, stvoriti jednu znanstvenu generaciju, odgojiti mladež odgojem, koji bi negirao *stid*, sa stidom sve predsude jednog starog, gnjilog, cmizdravog, samostanskog morala. Generaciju dakle *antimoralnu*(u starom shvaćanju morala), generaciju *antisentimentalnu*, generaciju *antipoetsku* u starom shvaćanju poezije: generaciju jednom riječi ateističku, anarhističku i – *znanstvenu*.“⁴ Kamov nerazumijevanje okoline i svoju beskompromisnost izlaže također u jednom svojem pismu iz Rima 1907. godine. „Ja znam, da nemam čini se *nikoga*, koji bi uz moju literaturu mogao i htio pristati onako, kako ja pristajem *svojim životom* ili koji bi nju mogao prihvatiti u svim konsekvensama: *nikoga* velim po svoj prilici i dapače znam da će moj smjer *osuditi* svaki zdravi, poštenu, karakterni čovjek ne samo u Hrvatskoj nego u *svijetu* - ali već je vrijeme da kažem i ovo, što već kazah: *ja jesam i ostajem ja*.“⁵ Priloženi citat pokazuje Kamovljevu ustrajnost i upornost, njegovu lucidnost i hrabrost. Kamov se nije bojavao biti svoj kakve god posljedice proizašle iz toga.

³ Isto, str. 101

⁴ Isto, str.102.

⁵ Isto, str. 103.

3. Kamovljeva poetika anarhizma

Kako se Kamov razvijao u svojem stvaralaštvu sve je više analizirao sebe kako bi se oslobodio svakojakih spona koje su ga sputavale. „To svjesno traganje za energijom u sebi, u pojedincu, tema je moderne književnosti od romantizma do egzistencijalizma. Premda ima u tom nastojanju dosta prethonika, Janko Polić Kamov, problematiku radikalizira do te mjere da u potpunosti raskida s prevladavajućim težnjama hrvatske književnosti kojoj bijaše suvremenikom.“⁶

Kao protomodernist Kamov prekida s poetikama koje su postavili Matoš i drugi predstavnici hrvatske moderne. Radi odmak od poetike lijepog zbog čega mu lirika tematski podsjeća na Baudelairea. Njegova poetika je poetika ruševina, raspadanja i truljenja.⁷

„Premda vezan za prostor Hrvatskog primorja, Janko Polić Kamov odmah na početku svog književnog rada prekida s duhom zavičajne književnosti; način njegova mišljenja određen je dijalektikom negacije, smisao romantičkih idealizacija na kojima je počivao koncept te i takve zavičajnosti, narodnosti i socijalno političkog angažamana nije mu od samog početka ulijevao nade.“⁸ Ljepota i harmonija što su se pokušavale postići u takvoj vrsti književnosti Kamov je vidio kao laž i neautentičnost. Zato je Kamov bio primoran na negaciju. Njegov opus temeljio se baš na toj negaciji, negaciji i destrukciji idealizirane zbilje.⁹

Paralelno sa zavičajnom književnosti javlja se poetika anarhije iza koje stoje Janko Polić Kamov, Mijo Radošević i Josip Baričević. Njihovo djelovanje

⁶ DONAT, Branimir: *Prakseologija hrvatske književnosti, Modernost i modernizam*, Fraktura, Zaprešić, 2012., str. 232.

⁷ Isto, str. 232.

⁸ Isto, str. 232.

⁹ Isto, str. 232.

nije se trebalo zaustaviti na književnosti. Oformili su ilegalnu riječku književnu grupu Cefas koja je predstavljala pobunu kroz književnost, politiku, zapravo kroz bilo koju akciju potrebnu za podizanje revolucije. Matošev napad na Kamovljevu liriku je pokazao kako su barem jednu pobunu odmah u početku uspjeli pokrenuti, pobunu u književnosti. Evidentno je to gledajući koliko je zapravo nova, nejasna suvremenicima, rušiteljska Kamovljeva poezija u osporavanju tradicije.¹⁰

Branimir Donat je, čini mi se, vrlo pronicljivo smjestio Kamova među revolucionare hrvatske književnosti. „Janko Polić Kamov pripada jakobinskoj struji hrvatske književnosti, njezin tijek možemo pratiti od Držićevih zavjereničkih pisama, tamnovanja Mateše Kuhačevića, tog venecijanskog uznika, njoj u stanovitom smislu pripada i djelo dominikanca Jurja Križanića; sve su to bili pjesnici i sanjari spremni mijenjati svijet ne samo perom i riječju nego i političkom akcijom.“¹¹

Sloboda je Kamovu ideja koja pokreće njegov život i djelo. Njegova gledišta na determinizam i socijalnu uzročnost drugačija su od onih koje su izražavali pisci lijeve orijentacije u tridesetim godinama 20.st. Njegova ideja slobode je provokativnija. Njegov život, njegovo djelo, njegova smrt, sve to djeluje kao provokacija. Bio je jedan od rijetkih apokaliptičkih hrvatskih pisaca. Čak i njegovo putovanje kroz Europu je značajno jer je bilo dio njegovog nezadrživog trčanja prema slobodi. Njegovo osobno oslobođenje moglo bi značiti slobodu i ljudima koji to oslobađanje promatraju kroz sve njegove konzekvencije.¹²

¹⁰ Isto, str. 234, 235.

¹¹ Isto, str. 239.

¹² Isto, str. 242.

4. Općenite značajke Kamovljeve poezije

Janko Polić Kamov zanimljiva je pojava u hrvatskoj književnosti. Mišljenja različitih književnika koji su stvarali istovremeno s Kamovom je dobro uzeti u obzir pri analizi njegova opusa jer mogu poslužiti kao smjernica za bolje razumijevanje tog djela. U nastavku prilažem neke od njih. Matoš je rekao: „Jest, apsurd su te pjesme“... Vladimir Čerina, koji je prijateljevao s Kamovom i prvi napisao studiju o njemu još davne 1913. godine, za njegovu liriku kaže: „Požar bijaše njegova lirika“... Kulundžić je rekao kako je to „lirika bez glave i repa“, a Golob da „Polićeva lirika 'jeste i nije dnevnik'“. ¹³

1907. godine Janko Polić Kamov objavio je četiri svoja djela. Drame *Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi* i pjesničke zbirke *Psovka* i *Ištupana hartija*. Milan Marjanović, jedan od vodećih kritičara i povjesničara hrvatske književne moderne, pohvalio je Kamovljeva djela. Nakon toga pojavio se žestok napad Matošev na Kamova i Marjanovića (njegovog žestokog neprijatelja) u članku pod nazivom *Lirika lizanja i poezija pljućkanja*. Matoš Kamova optužuje za plagiranje Baudelairea, preuzimanje Kranjčevićevih motiva te nalazi i tragove svoje poezije u Kamovljevoj lirici. ¹⁴ Negativni naboj koji je dolazio od Matoša zaustavljen je tek nakon što su Mijo Radošević i Janko Polić Kamov pružili ruku pomirenja Matošu. Tada se dogodio preobrat te je Matoš rekao kako nikad nije ni sumnjao u talent dvojice navedenih autora samo je trebalo vremena da se taj talent razvije. Matoš je poslije bio u prijateljskim odnosima s Kamovom, dopisivali su se, Kamov mu se čak i javio prije nego što je išao u Barcelonu gdje ga je dočekala smrt. Matoš je dobro prepoznao kako se mijenja ideja bijega u

¹³ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 183.

¹⁴ SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda, Poetika i žanrovski sistem*, Kritika Kultura Komunikacija, Zagreb, 1988., str. 67

sebe koja je bila aktivna u umjetnosti, mlađe generacije počele su bježati od sebe. Kamov je, po Matoševom mišljenju, ekstremni primjer takvog bijega.¹⁵

Políćev osebujan život i prerana smrt stavljaju ga u kalup izmučenog, neshvaćenog, nemirnog umjetnika. Njegov život je mračan i rastrgan koliko i njegovo stvaralaštvo. Kamov je bio bolesnik, pijanac, nervozan po prirodi, o čemu svjedoče njegova bolovanja, pijančevanja, skitanja, tamnovanja i ispadi. S druge strane Kamov je bio odgovoran i marljiv književnik koji ima obiman opus s obzirom na njegov kratak život, opus koji je i po kvaliteti značajan i zanimljiv. Za Kamovljevu poeziju s jedne strane neki autori govore da je antilirika dok drugi govore kako je Kamov čisti lirski autor i kako njegova lirika ima najveću punoću u njegovom književnom opusu. Provokativnost i oštrina te poezije leži u njezinim motivima bluda, apsurdna, kaosa, groze i groteske. Osim neobičnih motiva za vrijeme u kojem se pojavio, Kamov donosi novi stil, novi ritam, novu poetiku. U Kamovljevoj lirici može se zamijetiti svojevrsna spontanost jer premda Kamov negira tradiciju u sadržaju, koristi neke tradicionalne strukture. Kamovljeva poezija je destrukcija i negacija društva iz kojega bi se trebalo sagraditi novo unaprijeđeno društvo.¹⁶ Nažalost njezina svježina, specifičnost i neobičnost nije Kamovu otvarala vrata već ga je onemugaćavala u izdavanju. Kamovljevo djelo je bilo negirano za njegova života i zanemarivano nakon njegove smrti. Promjenu su donijeli savjesniji književnici kao što je Dragutin Tadijanović koji su s više mara donosili u javnost njegovo stvaralaštvo i pisali o njemu objašnjavajući fenomen Kamova.

Kod Kamova se može vidjeti, osim želje za promjenom književnih struktura, širenjem granica umjetnosti, i želja za promjenom zastarjelih društvenih struktura što je veoma zastupljena značajka književnika avangarde. Paralelno s Kamovljevim avangardnim djelovanjem u djelima raznih autora

¹⁵ Isto, str. 68

¹⁶ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 184., 185., 186.

ostvarivao se ideal esteticizma i parnasovstva pod utjecajem Matoša s najreprezentativnijim radovima u *Antologiji hrvatske mlade lirike* objavljenoj 1914. godine. Kamov pokazuje izraziti odmak od tradicije čije nazore i vrijednosti avangardistički osporava anticipirajući Šimićev napad na hrvatsko malograđanstvo i Krležin pamflet nazvan *Hrvatska književna laž*.¹⁷

Kamov, ogorčen situacijom u Hrvatskoj, je htio izgraditi novu kulturu koja se zasniva na istini, odmaknuti se od kršćanskog morala i uzdati se u znanost. Pouzdanje u znanost javljalo se i prije u književnosti, ali u avangardi je obojano idealom tehnicističkog društva, društva koji zamjenjuje ideal prirode. Kamov svojim književnim stvaralaštvom je anticipirao i neke formule Marinetijevskog futurizma. „U Kamovljevu djelu možemo slijediti trag obiju orijentacija: biblijska i tehnicistička, urbana tematika, tu se stječu, supostavljaju i suprostavljaju na način tipično avangardistički.“¹⁸ Kroz pisma koja je Kamov slao može ga se najbolje shvatiti. Zanimljivo je čitati kako, bez patetike, Kamov priča o smrti koja je uzgajana u kontinuiranoj bolesti koja se javlja u tako mladom čovjeku.

Tradicionalne književne vrste Kamov je destruirao i u izrazu i u sadržaju. „Modernost Kamovljeva nije formalna: ona leži u izloženoj situaciji. Njegova je grubost korektiv njegove senzibilnosti, a čak i sav njegov cinizam najčešće je sasvim sentimentaln.“¹⁹ Svoja prozna i dramska djela je nazivao lakrdijama, tragikomedijama, farsama. Poetika njegove poezije je daleko od esteticističkog ideala prisutnog u tadašnjoj hrvatskoj književnosti.²⁰ Jedna od njezinih značajki je raskid s tradicijom, ostvarivanje antiljepote. Isto tako ta poetika pokušava srušiti granicu između života u umjetnosti kako bi ostvarila umjetnost koja je

¹⁷ SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda, Poetika i žanrovski sistem*, Kritika Kultura Komunikacija, Zagreb, 1988., str. 69.

¹⁸ Isto, str. 70.

¹⁹ POPOVIĆ, Bruno: *Ikar iz Hada, Janko Polić Kamov monografska studija*, Kolo Zagreb, Matice hrvatske 2, Zagreb, 1970., str. 22

²⁰ SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda, Poetika i žanrovski sistem*, Kritika Kultura Komunikacija, Zagreb, 1988., str. 71

život sam za sebe. I u oponiranju tradiciji i u rušenju granice između života i umjetnosti Kamov se ponovno pokazuje kao izrazito avangardni umjetnik.²¹

Nova forma nameće se kao odraz novog poretka u egzaltiranom svijetu znanstvenog napretka i zbunjenosti unutar istog tog napretka koji ruši ideale tradicije i ostavlja neizvjesnost za budućnost. Tjeskoba koja proizlazi iz gradnje novog društva, novog poretka, evidentna je u Kamovljevom djelu, ali i u djelu avangarde uopće. Kamov je psihologiju čovjeka dijelio na instinkt i kulturu pa je stvorio u svojem djelu hipersenzibilne, rastrgane likove. „Uostalom, spoj divljega, primitivnoga, predcivilizacijskog i kulturnoga, osjetljivoga, rafiniranoga (gotovo bi se reklo manirističkog po svom traženju nadahnuća u sferi djelatnosti ljudskoga duha) – također spada u aporijske dimenzije cjelokupne avangarde.“²² Svojim radikalnim potezima u hrvatskoj književnosti, boemskim životom i preranom smrću Kamov se prometnuo u idola i legendu mladim autorima okupljenima oko Čerininog časopisa „Vihor“. Čerina ga zato naziva „prometejvićem“ i velikim inovatorom.²³ Premda se razni proučavatelji književnosti slažu kako je Čerinina studija o Kamovu bila apologetska i konfuzna, on je uspio uočiti još jednu avangardnu značajku u Kamova. Uočio je njegovu poetizaciju proze i prozaizaciju poezije koju je on prokomentirao u pozitivnom svijetlu dok su Kamovljevi osporavatelji učinili to s negativnom kritikom. Avangardna strujanja koja se najjasnije mogu prepoznati u djelu Janka Polića Kamova anticipiraju radove Šimića, Krleže i Cesarca koji su već koncipirani na čvrstim nogama avangarde.²⁴ Oko prve Kamovljeve pjesničke zbirke, *Psovka*, kritika se podijelila. Njegov stih je viđen kao slobodan stih, kao slobodna prozna dikcija ili kao moderna verzija heksametra. Kamovljev nemir i rastrganost što osjeća i pokušava izraziti teško se mogu smjestiti u tradicionalne zatvorene forme. Kamov je to dobro prepoznao, ali nije uspio novu formu

²¹ Isto, str. 71.

²² Isto, str. 72.

²³ Isto, str. 73.

²⁴ Isto, str. 75.

dovesti do visoke umjetničke kvalitete pa se samo neke pjesme ili nekoliko stihova neke pjesme ističu kao uspješno složena djela.²⁵ „Narativni element *Psovke* gradi se na ulančanosti pjesničkih slika i kolidirajućih metafora, pa je i na taj način ta zbirka potpunim kontrastom glazbenoj liričnosti pjesnika moderne: za Kamova pjesma je „krvava“, „očajna“, „prokleta“ (kao u *Pjesmi nad pjesmama*), pa dalje, psovačka, kaotična i prevratnička.“²⁶ Previše je u *Psovcu* Kamov deklarirao, a premalo dokazao. Ista zamjerka može se priložiti *Ištipanoj hartiji*. „Oblik, rimovani stih, način pjevne dikcije *Ištipane hartije* samo su literarna posudba jedne stvarnosti čula, puti i strasti, izivljene doduše na papiru, ali i isušene, loše izražene na njemu, tako da i od nje same isuviše ostaje tek papir.“²⁷

U *Ištipanoj hartiji* Kamov se udaljuje od slobodnog stiha i prelazi na klasičniju formu. U toj zbirci Kamov se vraća sonetu, distihu, tercinama kako bi pokazao disharmoniju između novog leksika i novog tematskog sklopa i tradicionalne strukture. Premda i u toj zbirci ima grotesknosti, pjesme su osmišljenije, mirnije, discipliniranije. Pri prijelazu na izražavanje blažih emocija nije bez značaja prijelaz sa „silovanja“ na „štipaj“. U *Ištipanoj hartiji* se koristi petnaesterac i šesnaesterac s cezurom iza osmog sloga što je svojstveno za Kranjčevićevo kasnije pjesništvo. „U prvoj se knjizi te zbirke, doduše, izmjenjuju pjesme kraćeg metra, pretežito pravilna osmerca, s onim dužim (*Mrtva Dijana, U nagonu, U poletu*), ili se pak oba alterniraju u istoj pjesmi (*Nova proljet, Krik*). No u drugoj knjizi prevladava dugački metar, osobito u pjesmama izravno ispovjednog i narativnog značaja (*Blud duše, Roman, Kitty*).“²⁸ Uzme li se u obzir činjenica da u obje knjige prevladavaju katrene i tercine s pravilnom rimom, prijelaz na klasičnu formu je evidentan.

²⁵ Isto, str. 127.

²⁶ Isto, str. 127., 128.

²⁷ POPOVIĆ, Bruno: *Ikar iz Hada, Janko Polić Kamov monografska studija*, Kolo Zagreb, Matice hrvatske 2, Zagreb, 1970., str. 28

²⁸ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov, Adamić*, Rijeka, 2005., str. 144.

Ipak se prepoznaje autor psovke u toj lirici po istovjetnim motivima tjelesnog i duševnog bluda i leksika koji je preplavljen tuđicama, uglavnom talijanizmima. Vidi se po Kamovljevoj lirici da se njegovo učestalo korištenje tuđica ostvaruje u svrhu njegovanja estetike ružnog. Bordel, ludnica i bolnica su mjesta temeljne simbolizacije i sublimacije njegovih duševnih procesa i estetskih shvaćanja.²⁹ Jedan od primjera je:

*A moja duša zanosom bludnim, mota se cijela
pred jednim boštvom triju oblika... U grč bordela
i tamo dalje.. u manikomij - u avet štala...
i dalje... dalje... u miris krasta sred hospitala...*

*(Blud duše, III)*³⁰

Jedan od učestalih erotskih znakova Kamovljeve poezije je riječ sise. Taj erotski znak nalazi se na mnogim mjestima Kamovljeva pjesništva, samo neki primjeri su:

*Dojila ga samom krvi,
dok joj ono kida sise,*

*(Vitlaj duše)*³¹

iščupaše joj kose i ugnječili sise,

*(Uskrsli Hrist)*³²

Značajna je to riječ u Kamovljevoj poetici jer se pojavila u vrijeme kad se u književnosti moglo naići samo na *grud*, *prsi* ili *dojku*. Sinonime za sisu je

²⁹ GAŠPAROVIĆ, Darko: Kamov, Adamić, Rijeka, 2005., str. 145.

³⁰ Isto, str. 145.

³¹ Isto, str. 148.

³² Isto, str. 148.

koristio Kamov kad nije odašiljao seksualne konotacije. Veliki preokret u poeziji Kamov radi uvodeći motiv svojstven Kranjčeviću, motiv **suze**. Preko suze Kamov je izašao iz psovke, mraka i mržnje i ušao u, za njega, nepoznate prostore:³³

*A po ovoj još mi suza drhti ruke, riječi guši
i smješljivo od ganuća mržnju u čas gorki ote
i dok eto zadnji plamsaj od razora crn se puši,
ja već klikćem kao pjesnik i ljubavi i dobrote.*

(Cjelov)³⁴

Ljubav spojena s dobrotom više nema prijašnje konotacije bluda već konotaciju univerzalne ljubavi.³⁵

Kamov ponekad lirsku pjesmu pretjeranim otpuštanjem forme zna dovesti do proznog izričaja ili čak do pamfletizma. Pjesma koja je do kraja ostala dosljedna i ujednačana je *Ridanje jedne bludnice* i po tome je zapravo antikamovska. U njoj se nizaju motivi naslućene Kamovljeve poezije koja nikad neće biti napisana: cjelov, suza, sestra, grudi, povik.³⁶

Zanimljiv motiv koji se proteže kroz Kamovljevu liriku je motiv sunca koji se nalazi u *Finalu* psovke te se nastavlja u *Ištipanoj hartiji* kao kontrast mraku u kojem Kamov inače obitava. Motiv služi kao kontrapunkt Kamovljevoj poeziji za kojeg je u *Ištipanoj hartiji* imalo više prostora da ga se razvije kvalitativno i kvantitativno u većoj mjeri.³⁷ Stih koji najbolje prikazuje značenje sunca za Kamova je posljednji stih *Finala*:

³³ Isto str. 150.

³⁴ Isto, str. 150.

³⁵ Isto, str. 150.

³⁶ Isto, str. 151.

³⁷ Isto, str. 152.

*Sunce je tamo i uskrs i ditirambi leprše zrakom!*³⁸

Tom stihu ćemo se vratiti kasnije pri obrađivanju pjesme *Finale*. Motiv sunca varira u koloristički svjetlim pjesmama *Voluptas*, *Nova proljet*, *Pod bijelim nebom*. „Prolazan krik crnine u njima se izvija u vapaj za bjelinom, za svjetlošću.“³⁹

Kamovljev odnos s društvom njegova vremena je specifičan. Kamov ima negatorsko-destruktorski stav prema onovremenim poslovično konzervativnim institucijama, redakcijama, pojedincima i društvu u cjelini koje opisuje kao bića bez nemira, krmačjih očiju i volovskih kretnji. Zanimljivo je da iako je Kamov bio negator društva, on je ostvario ideal tog istog društva, ideal slobode individualnosti - slobode stvaranja. Iz svijeta kojeg je razrušio izašao je novi svijet baziran na novoj poetici, estetici i etici.⁴⁰

Nažalost zbog nezgrapnosti i Kranjčevićevskih formula pisanja viđenih u *Istipanoj hartiji* opet samo neke pjesme postižu visoku umjetničku vrijednost te je time poremećena prevratnička namjera Kamovljeva.⁴¹ Ipak po prvi put u hrvatskoj književnosti nalazimo tematsku domenu u kojoj se ostvaruje samo ovozemaljska egzistencija ograničena na očaj, beznadnost i ružnoću svijeta. Po razmješčaju u poeziji i nekim ostvarenjima Kamov je anticipirao najvećeg pjesnika hrvatske književne avangarde, Antuna Branka Šimića. „Kamov, homo duplex bodlerijanske ukletosti između „pljuvačke ruga“ i „krvi moleće“ (*Kad izmiče ljeto*), između instinkta i kulture, tragedije i groteske, „erotiziranim obredom svoga pisanja“ naznačio je problematiku koja će doskora postati značajnom književnom temom.“⁴²

³⁸ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 55.

³⁹ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005., str. 153.

⁴⁰ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 191.

⁴¹ SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda, Poetika i žanrovski sistem*, Kritika Kultura Komunikacija, Zagreb, 1988., str. 128.

⁴² Isto, str. 128.

Kamovljev dolazak je neočekivan. Njegovo stvaralaštvo ne liči ni na avangardu niti na djela 19. stoljeća pa se doima kao da je njegov opus izraslina na organizmu, prije nego sastavni dio tijela koji se uklapa u cijeli organizam sa svojom jasnom funkcijom. Ipak vidi se neka povezanost s Kranjčevićem i još nekim autorima koji su stvarali u 19.st. Budući da Kamovljevo djelo ostvaruje ideal avangarde nužno se mora gledati kao njezin sastavni dio.

5. Utjecaji na Kamova

1) Kranjčević - Kamov

Nije uopće sporno da je Kamov volio i poštovao Kranjčevićevo književno stvaralaštvo i pisao brojne svoje pjesme pod većim ili manjim njegovim utjecajem. Već po nazivima sljedećih Kamovljevih pjesama može se vidjeti Kranjčevićev utjecaj: *Mojsije, Uskrisli Hrist, Po karnevalu, U hramu.*⁴³

Kranjčević je počeo stvarati pjesme prateći šenoinsko-harambašićevsku poetiku te je čista imitacija te strukture bez velikog značaja i na razini izraza i na razini sadržaja. Kako se Kranjčević micao od vjere tako je sve više promišljao, što je manje pisao u tradicijskim kanonima bio je sve izražajniji i posebniji. Kamov s druge strane u svojoj prvoj zbirci pjesama *Psovka* odmah dolazi kao osebujna i individualna ličnost. Između pjesnika i njegova predmeta nema posrednih puteva. Kamov brutalnom osobnošću dolazi na scenu te ga drastična, seksualna konotacija prve riječi njegove zbirke *Psovka* prati kroz cijelo njegovo stvaralaštvo.⁴⁴

U tekstovima pjesama još je očitija prisutnost Kranjčevića, pogotovo u *Uskrsnom hristu* gdje ga spominje:

A Silvij gleda, gleda i u njegov silno oko...

U Silvija je zanos i krv i živo meso...

O zbogom ostaj zav'jek! Tek združio nas Silvij...

⁴³ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 192.

⁴⁴ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005., str. 141.

*(Uskrsli Hrist)*⁴⁵

Kamov od Kranjčevića uzima pojedine riječi i formu pjesme. Preuzimanje riječi koje su svojstvene Kranjčeviću kao što su *proljet i oblačje* evidentno je u sljedećim stihovima:⁴⁶

Planut će eter, kad proljet izda'ne požudno sapu...

*(Nova proljet II)*⁴⁷

O što nismo djeca šume

u zeleni carskog granja,

bezimeni ko oblačje,

*(Tragika)*⁴⁸

Osim po strukturi pojedinih pjesama i pojedinih riječi može se osjetiti i Kranjčevićev utjecaj na idejnoj razini u obliku antiklerikalizma. Uzrok takvom ishodu nisu samo slični programi u književnosti već i razočaranja s vjerom koje su doživjeli obojica pjesnika. Kranjčević se u ideje i prakticiranja kršćanstva razočarao 1883. u Rimu, a Kamov 1901. u Senju. Kranjčević stupnjevito razvija svoj otpor vjeri. Započinje s kolebanjima i grižnjama savijesti. Kasnije, nakon što se smjestio u antiklerikalizmu pokazuje da je poklonik filozofskog promišljanja boga u obliku panteizma.⁴⁹ Kranjčević zadržava poštovanje prema bogu i Isusu Kristu te u svojim iskazima kritizira institucionalizirano kršćanstvo misleći kako je Crkva izdala sva temeljnja učenja svoga Učitelja.⁵⁰ Kamov s druge strane doživljava obrat preko noći i osporavateljski negira boga, religiju i

⁴⁵ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 192.

⁴⁶ Isto, str. 193.

⁴⁷ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 98.

⁴⁸ Isto, str. 82.

⁴⁹ panteizam- učenje u kojem se priroda promatra kao očitovanje božanstva, jer je Bog sve što postoji (Hrvatski jezični portal)

⁵⁰ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005., str. 138.,

Crkvu. Nikola Polić, njegov brat, je napisao kako je Janko Polić Kamov koji je bio fanatični vjernik postao ateist u konviktu. Kamova je smetalo što nije mogao čitati novine koje nisu odobrili kustosi i proučavati knjige koje je sam odabrao.⁵¹ Naglo gubi vjeru i bilo kakvo poštovanje prema crkvenim propisima i tajnama. Kranjčevićev otpor crkvi je odmjereno i dostojanstveno, a Kamovljev žustar i ne toliko dostojanstven.⁵² Kranjčević se protivi službenoj crkvi:

Badava gordo kube i mramor Panteona,

I papuče od zlata i orgulje i zvona!

(Eli!Eli! lama azavtani?!)⁵³

Pobunjeni mladić Kamov otvoreno kritizira i religiju. Što zahvaća njegov napad sam kaže u sljedećim stihovima:

A s prezirnih usana je sijevnuo porug

na zakon i vjeru i red...

(*Po karnevalu III*)⁵⁴

Kamov od Kranjčevića preuzima i biblijske motive kao što su motiv Krista i Mojsija. Kranjčevićeva vizija odsanjanog svijeta, fiktivni svijet, maštanje, sanjarenje također se može vidjeti u Kamovljevoj lirici.⁵⁵

Kranjčevićeva pjesma *Ah sve je sanja* daje stih:

Divna je bašta- ko istočna sanja

(*Mramorna Venus*).⁵⁶

⁵¹ Isto, str. 138.,139.

⁵² IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 194.

⁵³ Isto, str. 194.

⁵⁴ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 65.

⁵⁵ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 195.

⁵⁶ Isto, str. 195.

Jedan primjer Kamovljeve sanje je u pjesmi *Vitlaj duše*:

Boja nota - glazba boja -

*kaos misli - strast i sanja:*⁵⁷

Preuzimajući strofu, stih, ideje, motive, ključne riječi od Kranjčevića ostao je kvalitativno u njegovoj sjeni. Možda najbolji primjer za pokazivanje Kranjčevićeve superiornosti nad Kamovom je usporedba pjesama kojima su i jedan i drugi nadjenuli ime *Mojsije*. Uspoređujući te pjesme dobiva se dojam da Kranjčevićev *Mojsije* djeluje univerzalan, a Kamovljev lokalni. *Mojsije* je poslužio Kamovu da pokaže svoj protest dok je Kranjčević u *Mojsiju* ostvario svoje neponovljivo stvaralaštvo koje je ostavilo duboki trag u hrvatskoj književnosti.⁵⁸

Kranjčevićeva lirika je, kao i Kamovljeva, ispovijest ranjene duše. Isto tako ta lirika je izraz nacionalne tragedije i rezignacije. Ipak i u krajnjem gubitku Kranjčevićeva lirika ima dva utočišta: domovinu i suzu. Kranjčević čak i u najmračnijim svojim pjesmama ostaje pjesnik nade. Ne postoji li milosrđa, dobrote i čovječnosti u svijetu, postoji barem u ljudskom srcu.⁵⁹

Kamov negira metafiziku i transcedenciju pa postaje pjesnik rezignacije. Domovina je Kamovu groteskno izobličena slika, a ljepota je nakazna. Kako Kamov pokazuje narod može se vidjeti u sljedećim stihovima:⁶⁰

Pobožan je narod i uvinuti su u njega repovi;

nema iskrenosti u očima vucaranje je njegov hod;

njuškanje je posao njegov i bogata mu je plaća.

*(Preludij)*⁶¹

⁵⁷ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 83.

⁵⁸ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 196., 197.

⁵⁹ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005., str. 146.

⁶⁰ Isto, str. 146.

Kamov u nezadovoljstvu s društvom se okreće erosu i alkoholu kao jedinom smislu.⁶²

Ipak treba istaknuti kako Kamov ne živi u sjeni Kranjčevića jer se uspio iz nje izvući postigavši individualnost. Motiv sunca, koji se čini antikamovski, donosi kompleksnost u njegovo djelo. Manje značajna erotičnost Kranjčevića u dijametralnoj suprotnosti je s najznačajnijm dijelom Kamova, njegovoj erotskoj raskalašenosti. Kranjčević je diskretan u svojoj poeziji, a Kamov pokazuje temperament krvi, blud, grč, krik, apsurd. Čak i u domeni u kojoj je dijametralno različit od Kranjčevića vidi se da ga je Kamov čitao, ali je dovoljno individualan, pjesnički izrazit da ga se ne gleda kao samo jednog sljedbenika Kranjčevićevog.⁶³

⁶¹ Isto, str. 146.

⁶² Isto, str. 147.

⁶³ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 198.

2) Matoš - Kamov

Kamov i Matoš slične su osobe po svojoj boemštini, temperamentu, životnoj sudbini pa nije čudno da je kontakt među njima uspostavljen. Matoš je u svojim kritikama negirao Kamova, posebno njegovu liriku, ali je s druge strane napisao poemu s nazivom *Mora* koja se protivi njegovoj poetici i izlazi iz njezinih okvira. Nikola Polić, Kamovljev brat, smatra da je Matoš izrazio u *Mori* što je Kamov u Psovcu, tekstovi su slične prirode. Matoševa kritika Kamova bila je radikalna. Za njega Kamovljeva poezija nije uopće poezija već „besmisleno“ „lizanje“ i „pljuckanje“. Ipak srodnost s Kamovom ne vidi se samo u sreći Matoša nakon pomirenja s Kamovom, iskrenoj tuzi nakon Kamovljeve smrti, nego i u, za Matoša, neobičnoj poemi *Mora*.⁶⁴ *Mora* kao i najautentičniji dio Kamovljeve poezije nastali su u slutnji vlastite smrti, vlastita groba, opće jeze i propasti. Njihovu srodnost može se uočiti u njihovom opisu ljudi u domovini. Matoš u *Mori* piše:⁶⁵

Mlakonje, mekušci, bezočni panduri,

Tuđem sluzi sluge, tuđe prirepine,

Mešetari moje-tvoje domovine!

Piljarice glasne, silom-barjaktari,

Ruševine svijesti, žbiri i hotkari,

*Satrapa što puze, mudri idioti,*⁶⁶

Kamov u *Pjesmi nad pjesmama* komentira pasivne i rezignirane ljude svoje domovine:

⁶⁴ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 199.

⁶⁵ Isto, str. 199., 200.

⁶⁶ Isto, str. 200.

nema nemira u njihovome oku i njihovo je oko ko oko

krmače;

nema bune u kretnjama njihovim i njihove su kretnje ko

kretnje volova;

*nema krvi u tijelu njihovom i prazna je duša njihova ko bog.*⁶⁷

Matoš i Kamov srodni su i u definiranju boga kao tiranskog boga. Isto tako nalazi se sličnost u raznim oblicima riječi groza i u simbolici pandže. „Simbolika prijeteće pandže što će strahovito pograbit kad-tad, simbolika je i More i Psovke.“⁶⁸

Kamov se našao između Kranjčevića i Matoša i svojom eksperimentalnom lirikom pokazao iznimnu avangardnost. Premda ne dolazi uvijek na razinu ova dva velikana hrvatske književnosti njegova lirika snagu dobiva u svojoj posebnosti, avangardnosti, silovitosti.⁶⁹

Većinu svojih pjesama Kamov je napisao u vezanom stihu. Okušao se u distihu, tercini, sonetu, a samo nekoliko pjesama građeno je u slobodnom stihu. Najreprezentativnija od pjesama pisanih slobodnim stihom je *Pjesma nad pjesmama* koja je, po nekim autorima, prva pjesma sa slobodnim stihom u hrvatskoj književnosti. Prethodnik Kamovljev u slobodnom stihu je Jelovšek koji je izdao svoje pjesme u vlastitoj nakladi 1898. godine. Ipak oduzima mu se titula Kamovljeva prethodnika jer njegovi stihovi su bez ritma, bez stila, bez pjesničke kvalitete pa je to neuspjela poezija.⁷⁰

⁶⁷ Isto, str. 201.

⁶⁸ Isto, str. 203.

⁶⁹ Isto, str. 203.

⁷⁰ Isto, str. 205.

Još jedan kandidat za Kamovljeva prethodnika je Ante Kovačić. Metrička shema pronađena u Kovačićevoj poeziji pokazuje veliku sličnost sa shemom koju Kamov koristi u *Pjesmi nad pjesmama*. Sadržaj je različit, ali forma je srodna u oba autora koji preko pomno biranog leksika pokušavaju postići određeni učinak na čitatelja i izgraditi još neviđeni svijet. „I „sadržajno“ - s obzirom na surovo, prosto proklinjanje, tj. psovanje; i „formalno“- s obzirom na slobodnije operiranje stihom kao da Kovačić zaista prethodi Poliću!“⁷¹

Postoje indikacije da je Kamov čitao i Preradovića i preuzeo neke motive i ritam od njega. Pokazuje neke sličnosti s Ujevićom, ali ako bi ga se negdje smjestilo to bi bilo područje između A. Kovačića, S.S. Kranjčevića, A.G. Matoša, i M. Krleže.⁷²

⁷¹ Isto, str. 207.

⁷² Isto, str. 208.

3) Internacionalni utjecaji na Kamova

Pri prvom pogledu odmah je očit utjecaj Biblije (najviše Starog zavjeta) na Kamova. Taj utjecaj vidi se u naslovima njegovih pjesama, motivima nekad i ritmovima. Budući da pojavi li se himničko-psalmički ritam ubrzo se raspadne u razvoju pjesme, a sadržajno stihovi se izravno protive moralu i pravilima Crkve, Kamovljeve pjesme mogu se s pravom nazvati antibiblijske. On se ruga bogu, pozdravlja prevrat, ruga se Mojsiju, prezire strpljivog Joba, vjeruje u vraga, a ne u boga.⁷³

Moja se duša s đavolom brati

*(S gladi).*⁷⁴

Kamovu je draži grešni Kain nego pravedni Abel, draža demoska plesačica Saloma, nego djevica Marija.⁷⁵

Ja pozdravljam te, o divotni Nero,

U tebi zdraveć Salomine strasti!

*(U mraku)*⁷⁶

Preko biblijskih proturječja gradila su se proturječja u Kamovljevu djelu te su se rađale pjesme u ono vrijeme prozване strašnima. Previranja koja Crkva potiče logično dovode Kamova do djela Dostojevskog čije likove Sonju i Raskoljnikova spominje u svojoj lirici. Bludnica Sonja dobro se uklopila u česti motiv bluda Kamovljeve poezije. Kamova ne inspirira ljubavna sreća nego ljubavna mora pa nije čudno što je imao povezanost s još jednim velikanom

⁷³ Isto, str. 209.

⁷⁴ Isto, str. 209.

⁷⁵ Isto, str. 209.

⁷⁶ Isto, str. 209.

svjetske književnosti Williamom Shakespeareom čiju dramu *Otelo* spominje u svojim stihovima.⁷⁷

Navođenje Shakespearova djela uvjetovao je osjećaj ljubomore koji Kamova prati u njegovom izražavanju psovke, prokletstva, vraga i užasa. U njegovim pjesmama, zbog osjećaja koje evocira, često se može naći povišen ton. U povišenom tonu leže kliktanja, deranja, krik, vika, roktanje. Ove riječi izmjenjuju se s obzirom na intenzitet emocija i atmosferu koja se pokušava izgraditi.⁷⁸ Kod autora žustrog i temperamentnog kakav je Kamov kliktanje je raritet, jedan od primjera je:

To je ono kada kliktam drhtajući u zanosu:

*(U poletu).*⁷⁹

Mnogo bliži mu je vrisak, nekontrolirani vrisak koji izlazi iz njegova bića jer da ostane koji trenutak duže u njegovu tijelu postao bi mu teret koji više ne bi mogao nositi. Takav vrisak vidi se u sljedećem stihu:⁸⁰

*Ljubljah je uvijek. Ljubljah od vijeka i u smrt blisku,
u jednom mrkom, mukulom i gluhom beznadnom vrisku.*

*(Blud duše)*⁸¹

Najčvršće su ipak ukorijenjena u njegovu poeziju riječi krik, kričanje, krika. Krik bio je za Kamova simbol eksplozije nesklada sadržanog u njegovom biću, izlaz iz pakla njegova mučnoga života.⁸²

I diže krik ko luda i psuje sve medalje

⁷⁷ Isto, str. 210.

⁷⁸ Isto, str. 211.

⁷⁹ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 89.

⁸⁰ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 212.

⁸¹ Isto, str. 212.

⁸² Isto, str. 212.

i zasluge otaca...

*(Nova proljet VI)*⁸³

U Kamovljevoj lirici krik je obilježen krvlju i očajem. Krik kod Kamova se vidi, ne samo čuje, osjeti se kao sastavni dio njegova bića. Čini se kako krik kao motiv i riječ koja najpreciznije opisuje intenzitet pjesnikovih osjećaja je veoma važan u njegovom stvaralaštvu i proteže se kroz njegovu liriku s velikom učestalošću.⁸⁴

Analizirajući Kamovljevu liriku može se primjetiti svojevrsna opsesija crnom bojom koja je veoma važna za izgradnju njegova svijeta. Riječ crn ponekad se pojavljuje samo kao epitet, u drugim slučajevima stupnjevito varira kroz promjene vrste riječi.⁸⁵

O ne drhtni! Jakima se sve do neba himne dižu

i do crne zemlje klanja...

*(Nova proljet IV)*⁸⁶

A ono tamo, što ovi nebo,

crni se nujno i dan već pada.

*(Proljetni snijeg)*⁸⁷

U bezdani sve će tonut, tonut lakše, brže, dublje

ko meteor u crnine - - -

*(Nova proljet V)*⁸⁸

⁸³ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 102.

⁸⁴ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 213.

⁸⁵ Isto, str. 215.

⁸⁶ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 100.

⁸⁷ Isto, str. 91.

⁸⁸ Isto, str. 101.

Crna boja doima se kao nužni sastojak za izgradnju psovke, jada, očaja i strave, na Kamovu je samo bilo da odluči kako će koristiti tu crnu boju.⁸⁹

U internacionalnim okvirima Kamov je zanimljiv jer je usko vezan za europsku i svjetsku književnost. U svoju liriku integrira Bibliju čije zakone negira, Dostojevskog od kojega uzima motiv bludnice Sonje i stavlja ga u kontekst koji je njemu potreban te Shakespearea i njegovo poznato pitanje „biti ili ne biti“ sadržano u kompleksu ljubomore. Navodeći utjecaje na Kamova ne smije se zanemariti ni njegova anticipatorska uloga. Krik i boja provlačeni kroz djelo sa svrhom slikovitosti određenog stanja koji su iskočili iz njegova djela 1907. kad su njegove zbirke izdane, najavljuje komplekse koji će biti sastavni dio njemačkog ekspresionizma pa i ekspresionizma uopće. Europski ekspresionisti nisu čitali Kamova pa se ne može reći da je on njihov prethodnik na književno-umjetničkoj razini, ali je prethodnik na književnopovijesnoj razini jer se pojavio nekoliko godina prije njih.⁹⁰

⁸⁹ IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 216.

⁹⁰ Isto, str. 219.

6. Posebnosti Kamovljeva leksika

Tvorbene se osobitosti leksika mogu naći u svakakvim oblicima, primjere koje sam našao u članku Živka Bjelanovića koji obrađuje osobitosti Kamovljeva leksika fokusira se na notvorenice u domeni imenica, konkretno radi se o imenicama koje završavaju dočetakom –aj, -ost, -nik i –stvo. Mnogo imenica s ovim nastavcima nađenih u Kamovljevom djelu nemaju svoju potvrdu u hrvatskom standarnom jeziku.⁹¹

Prvi tip novotvornica koji ćemo prokomentirati ima sufiks –aj na kraju riječi. Izvode se od raznih vrsta glagola. „Imaju ili apstraktno značenje kao izvedenice *nasrtaj*, *opažaj*, *stjecaj* ili označuju jednokratnost radnje kao izvedenice *titraj*, *treptaj*, *trzaj* ili rezultat glagolske radnje kao *pokušaj*, *porođaj* *prekršaj*, ili općenito glagolsku radnju kao *disaj*, *doticaj*, *smiraj* itd.“⁹² U rječnicima koji su u Kamovljevo vrijeme bili norma nema oko trideset riječi koje završavaju na –aj koje se mogu pronaći u Kamovljevom leksiku. I drugi pisci su koristili nestandardne oblike riječi s dočetakom –aj, ali nitko u tolikoj mjeri koliko Kamov. Kod njega se može naći i prekomjernog korištenja imperfekta i aorista za iskazivanje prošlosti.⁹³

Slična je situacija i s ostalim tipovima novotvorenica, iako ne postoji ni približno određen broj pojavljivanja riječi s dočetakom na –nik, -ost i –stvo u hrvatskom standarnom jeziku koji bi nam bio potreban u usporedbi s Kamovljevim leksikom. Neke novotvorenice su sljedeće:

⁹¹ Bjelanović, Živko. Neke tvorbene osobitosti u leksiku Janka Polića Kamova. // *Riječ*, časopis za filologiju 2, 2(1996), str. 24.

⁹² Isto, str. 25.

⁹³ Isto, str. 26., 27.

dnevnost, istrغانost, maštavost, umirsnost s dočekom –ost; *bezgaćnik, nevinik, prodajnik* s dočekom –nik; *beskućstvo, sućutstvo, samotarstvo* s dočekom –stvo.⁹⁴

Veliki broj novotvorenica kod Kamova može se objasniti njegovom utrkom s vremenom, njegovim ubrzanim pisanjem sa strahom od smrti i njegovim izdavanjem djela bez ispravljanja, djela koje kakvo je izašlo iz njega takvo je završilo u knjizi.

Kamov je bio buntovnik i što se tiče jezične norme. Njegovo gledište na važnost jezika moguće je iščitati iz njegove izjave da je filolog najbjednija figura na zemlji, a da je među najsuvišnjim knjigama rječnik. Njegovo stvaranje novih riječi nije samo ograničeno na stavljanje određenog sufiksa na riječi koje taj sufiks prije nisu imale, Kamov je analogijom tvorio riječi i na druge načine, ali naš kratki osvrt neće se time baviti.

⁹⁴ Isto, str. 27.

7. Interpretacije pjesama

1) Pjesma nad pjesmama - interpretacija

Pri analizi Kamovljeve „Pjesme nad pjesmama“ prvo što ćemo uočiti je slobodni stih koji razbija poetiku Matoševa soneta, Begovićeve tercina ili Nazorovih legendi. Himničko-psalmički ritam te pjesme negira estetiku tadašnjeg vremena kojoj je najviše pridonijeo Matoš ugledajući se na parnasovstvo, zalažući se za savršenu versifikaciju, savršenu izmjenu pravilnih rima i ritmova. Ipak ni himničko-psalmički ritam ne uspijeva se održati kroz cijelu pjesmu jer ju razara Kamovljev temperament. U *Pjesmi nad pjesmama* što je dobila naziv prema starozavjetnom predlošku Kamov prelazi u neobuzdanu anarhiju stila i stiha, primjerenu njegovu karakteru, temperamentu i doživljaju svijeta. Prva strofa pjesme počinje kao kranjčevićevski pseudoheksametar, a već u drugoj strofi stih prelazi granice i poput vala udara u izrazu krika i kaosa. U trećoj strofi ritam se smiruje da bi u četvrtoj eksplodirao posve poništivši granicu između pulsiranja poezije i proze.⁹⁵ Unutar pjesme Kamov uprizoruje seksualni čin na jezičnoj i slikovnoj razini. Stihovi koji to pokazuju su:⁹⁶

mi ćemo se cjelivati goli i topli i štipaj će biti krvava pjesma naša;

čupat ću ti kose, a ti ćeš tiskati oči svoje u dušu moju i bijes će biti

prokleta pjesma naša:

svijet ćemo se ko zmija i plaziti ko ideal- i tragika će biti očajna

*pjesma naša;*⁹⁷

⁹⁵ GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005., str. 141.

⁹⁶ Isto, str. 142.

⁹⁷ Isto, str. 142.

Ritam i jezična struktura prikazani u navedenim stihovima ne mogu se objasniti preko neke konvencije, nekog poznatog ritma, ni slobodni stih ne poznaje ovakvu strukturu. Leksik je očigledno usmjeren prema vrhuncu seksualnog čina. „Doista, svi elementi strukture, od fonetskih, preko značenjskih, izvanverbalnih/slikovnih, do kontekstualnih, streme nošeni divljim vibracijama jedinstvenu cilju, izraženu posljednjim stihom.“⁹⁸ Posljednji stih govori o djetetu ljubavi kome je ime prevrat. Snagu u ovoj pjesmi stvara činjenica da spolni čin nije prikazan čisto opisno već preko pjesničke vizualizacije i ritmizacije je stvoren zaseban svijet jezične umjetnine. Kamov u pjesmi provodi depatetizaciju, ritam je promjenjiv, leksik je biran kako bi sadržavao riječi koje su izravne i neposredne, sve to tvori naturalističku drastičnost i grotesknost.⁹⁹

Kamov nije bio negator samo estetike i poetike svojega vremena već i negator njihove etike. U vrijeme kad se zahtijevalo od autora da stvaraju sa savjesnošću izgrađenom u kršćanstvu Kamov ne govori o čistoj nevinoj ljepotici već o tamnoputoj, bludnoj ciganki. Njihove duše za njega prazne su koliko i njihov bog.

Tri značajke Kamovljeve poezije koje moramo istaknuti su opozicija, nedisciplina i prevrat, a sve te značajke mogu se vidjeti u *Pjesmi nad pjesmama*. U toj pjesmi Kamov se ugledao na biblijsku *Pjesmu nad pjesmama* i ostale biblijske tekstove. U zvučnosti biblijske fraze, patetici njezine dikcije i u ljubavi koju glorificira Kamov je našao djelo koje može preraditi u svrhu prikazivanja oprečnog svjetonazora, prizemne erotizirane ljubavi, vulgarnog jezika kojim se gradi svijet pod perom štovatelja vruga. Izvorna *Pjesma nad pjesmama* interpretira se na različite načine. Neki u njoj vide samo ovozemaljsku erotsku ljubav između Salomona i Salumke dok drugi u njoj vide vječnu,

⁹⁸ Isto, str. 142.

⁹⁹ Isto, str. 144.

transcendentalnu ljubav. Kamov se očito odlučio za prikaz ovozemaljske ljubavi.¹⁰⁰ Premda Kamov koristi biblijsku formu vidi se njegov silovit sukob s biblijskim moralom. Kamov prepoznajući bitne razlike između Starog i Novog zavjeta odbacuje postulate evanđelja i preuzima nasilje i strast Starog zavjeta koristeći taj kaotični svijet da pokaže kaos svijeta u kojem živi. „U svojoj „Pjesmi nad pjesmama“, Kamov zanosnom dikcijom biblijskog verseta apostrofira Ciganku, divinizirajući njenu crnu ljepotu. Izabranica njegova **crna je, divlja(divlja ko cjelov), gola, išaranih nogu, masne kose, velika u slobodi, prva od žena, crna ko noć, tajinstvena ko oblak, prevratna ko** (njegov) **stih.**“¹⁰¹ Zalažući se za crnu boju, Kamov se zalaže za novu etiku i estetiku koja je u oprečnosti s blijedom, nevinom ženom toliko tematiziranom u tradiciji. Crna boja je za Kamova nužnost. Kamov gradi svoj ideal žene kao bludnice, crne, gole, nezakonske i tajanstvene. Kamovljeva bludnica ima neke sličnosti s Baudelaierovom bludnicom. Blizak je Kamov Baudelaireu i u potrazi za idealom koja ga vodi u pakao kako bi našao raj u umjetnosti. *Pjesma nad pjesmama* tematizira put u raj pa makar bio to put koji počinje s prevratom, a završava u davno izgubljenom raju Adama i Eve.¹⁰² U Kamovljevu raju Eva je ciganka. Iz sveprisutnog krika javlja se ljubav „tamna kao šuma“, „mutna i izmiješana“, nezakonska ljubav nastala iz kaosa. Iz kaosa će se roditi dijete, nezakonito, krvavo ko ljubav, imena „prevrat“. „Formula je dakle slijedeća: ljubav(slobodna) - kaos - dijete(nezakonsko) = prevrat.“¹⁰³ Kamovljev kaos nadgrađuje i suprostavlja se Kranjčevićevoj filozofiji rada. Kod Kranjčevića čovjek biva div bogu ravan i usrećen. Kamovljevo dijete – prevrat, psovkom naviješta bolje sutra, ali dolazi do njega potpunom anarhijom, beskompromisnim mijenama u društvu. U *Pjesmi nad pjesmama* Kamov otkriva motiv šume koji inače koristi kao simbol slobode i poroka naspram

¹⁰⁰ PALJETAK, Luko: *Uviđaji iz starije i novije hrvatske književnosti*, Časopis „Dubrovnik“, Dubrovnik, 1990., str.70.

¹⁰¹ Isto, str. 75.

¹⁰² Isto, str. 81.

¹⁰³ Isto, str. 84.

ugnjetavajućeg grada. „Šuma je u Kamova, kao i u biblijskoj *Pjesmi nad pjesmama*, mjesto za ljubav, hram novog shvaćanja ljubavi žene i čovjeka, novog kulta prirode, obnaženog tijela, oslobođene ljubavi (*Šuma će biti hram naš i trava postelja naša*).“¹⁰⁴ Kamov sam sebe prikazuje kao poročnog čovjeka šume. Cijela Kamovljeva *Pjesma nad pjesmama* građena je na crnoj boji kao na boji nove ljepote i boji koja označuje zlo i prevrat. Moguće je da je Kamov pri gradnji svog slobodnog stiha bio pod utjecajem Whitmana na kojeg je isto Biblija izvršila snažan utjecaj. Kamov i ostali avangardni pisci su spajali različite žanrove i forme tvoreći na taj način nove strukture u književnosti.¹⁰⁵

Čitajući Kamovljeve pjesme može se razumjeti zašto Bruno Popović tvrdi da ih treba čitati kao emocionalnu prozu nalik na Davidove psalme jer zapravo ni nema nekog ritma specifičnog za poeziju. Stihovi iz *Pjesme nad pjesmama*:

jednolična je žrtva njihova ko dim cigara i miris njezin ko miris strvine;

*nema zvijezda na nebištu njihovom i oblaci su drugi;*¹⁰⁶

zaista se doimaju kao proza oformljena na specifičan način. Moglo bi se zapravo reći kako je Kamov prvenstveno bio lirik jer mu se lirski izraz proteže kroz cijeli njegov opus.¹⁰⁷ Isječke iz njegovih proznih djela ako drugačije zapišemo dobit ćemo poeziju prikazanu u *Psovcu*. Za istu tu poeziju reći će se da je antilirika ili da uopće nije lirika. Možda bismo se najviše približili istini kad bismo rekli da se Kamovljevo djelo nalazi na granici između proze i poezije koristeći alate i jednog i drugog žanra. Poetizacija proze i prozaizacija poezije samo je jedna od značajki avangarde koju je Kamov anticipirao. Čitajući Kamovljevu *Pjesmu nad pjesmama* odmah ćemo naići na potamnijelu i crnu ciganku, bludnicu, pošaranu, prljave kose u opoziciji s bijelom, čistom, nevinom djevojkom s veličanstvenom

¹⁰⁴ Isto, str. 87.

¹⁰⁵ Isto, str. 89.

¹⁰⁶ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 47.

¹⁰⁷ PALJETAK, Luko: *Uviđaji iz starije i novije hrvatske književnosti*, Časopis „Dubrovnik“, Dubrovnik, 1990., str. 94.

kosom koja je samo jedan mali dio slike izuzetne, idealistički složene žene koja je popularnost stekla još za vrijeme djelovanja Francesca Pretrarce. Kamov ljubi krik iz te žene koji se sinestezijski osjeti kao pojava koja izražava srodnost ciganke s Kamovom u kriku koji ne može biti zatumljen, jednostavno mora poletiti u zraku ili ostati kao otrov čovjeku koji nosi taj krik. Već u drugoj strofi ta ljubav je gola opet radeći veliki odmak od ljepotica prijašnjih književnosti koje su diskretno pokazivale neke svoje obline, razgolićale se samo toliko da izmame ljubav iz zanesenjaka. Kamovljeva žena je slobodna što čini njihovu ljubav još veću jer je sloboda glavna Kamovljeva preokupacija. Mračna šuma je njihovo mjesto ljubavi jer označava slobodu, opasnost i neizvjesnost, ali pomišljena kao netaknuta od strane čovjeka je simbol bijega na mjesto gdje čovjek nije pokvario okolinu svjetonazorom koji ga sad vodi u propast. Ljubav između Kamova i ciganke ne može biti pravilno opisana jer je nova, svjež, neviđena, u protivljenju kulturi. Njihova pjesma je bol, muka. Svijanje poput zmija slikovita je u kontekstu seksualne konotacije, štipaj, čupanje kose, krv otkriva sadizam u njihovoj ljubavi. Iz njihove nezakonske ljubavi rodit će se nezakonsko dijete koje neće imati mira u društvu, proklinjati će roditelje i ljubav njihovu, nitko dijete neće prihvatiti, bacat će kletve, hvatati ga, njemu će zločin biti hrana. Sljedeće što nalazimo u pjesmi je napad na društvo. Pospani su, zijeve im je glazba, duša im je prazna, smijeh beživotan. Njihova je žrtva jednolična, oči kao u krmače, bez nemira, ljudi u rezignaciji koji žive monotonim životima naučeni na običnost. Kretnje su im kao u vola, a duša im je prazna kao bog. Prethodna Kamovljeva usporedba kritiziranom društvu pri udarcu makar zadaje glavobolju ako nisu već srušeni na pod. Kamov predviđa da će njihovo dijete probuditi mrtve. Nadalje Kamov nastavlja s neobičnim udvaranjem ciganki završavajući s izjavom da će se njihovo dijete zvati prevrat. Taj prevrat cilj je, motiv, tema Kamovljeve poezije, ali i cjelokupnog njegovog djela, prevrat je bio njegov smisao života.

2) *Finale* - interpretacija

„Među biblijskim motivima u Kamovljevim djelima ističe se: relacija zakonsko – nezakonsko u antitetičnom osmišljenju; smrt kao duhovna obamrlost kao posljedica dezintegracije i iznakaženosti čovjeka; uskrs kao duhovna budnost cjelovite osobnosti i u tom smislu prevrat kao uskrs; Krist kao poetski simbol božanstva Sunca, svezahvaćujuće ljubavi, i izokretanje tog simbola u njegovu suprotnost, pod utjecajem prisilne askeze i u otuđenosti povijesnih zbivanja.“¹⁰⁸

Izraz mrtav Kamov koristi u smislu smrti duše. Kamov stavlja u opoziciju budnost i pospanost. Bdjenje je za njega budnost, težnja za razvijanjem samosvijesti. Živjeti u budnom stanju znači koristiti svu snagu koju čovjek ima kako bi se probijao i razvijao kroz život što zahtijeva mnogo truda pa je jednostavnija alternativa. Alternativa je pospanost koja je određeno mrtvilo duha, bezbrižnost, letargija, neispunjavanje potencijala koje je kobno za čovjeka, ali ugodno jer ne zahtijeva nikakav rad.¹⁰⁹ U mirovanju, u spavanju, ljudi gube integritet i postaju prazni ljudi bez nemira s pogledom krmače, opis kakav je osmislio Kamov u *Pjesmi nad pjesmama* za ljude koje guta mrtvilo. Lubav postaje samo bludna akcija i ako se ne odazove nadi ostaje izložena jedino kao žrtva napadu smrti. Grob spominjan u pjesmama u *Finalu* psovke nije samo mračan, ima nade koja se rađa u toj pjesmi.¹¹⁰

Na razini izraza pjesma *Finale* nema nekog velikog značaja. Pisana je u slobodnom stihu, samo formalno je složena u obliku strofa nejednake duljine. Na početku pjesme Kamov se ponovno obrušava na letargične, dosadne, prazne ljude što je vidljivo u stihu:

¹⁰⁸ BRIDA, Marija: *Misaonost Janka Polića Kamova*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993., str. 22.

¹⁰⁹ Isto, str. 26.

¹¹⁰ Isto, str. 27.

Gle, vidim živa tjelesa i mrtve su njihove duše;...

Dalje kaže kako je zamro zanos i misao rasudbe. Takvu izjavu može se objasniti uzme li se u obzir Kamovljevi ideal istine i misao kako ljudi ne rasuđuju dobro u sadašnjem sustavu pa je potrebno prevratom izgraditi novi sustav kako bi se ostvarilo kretanje u pravom smjeru. Grob je njegov dom, s čime nastavlja u prvoj strofi, može se shvatiti kao samo još jedno predskazanje da mu se smrt bliži, ali možda je čak i romantičarski nastrojena Kamovljeva misao kako ne nalazi istomišljenika u društvu živućih te njegova duša mora potražiti prijatelja među izmučenim mrtvim dušama koje bi možda shvatile njegovu borbu i muku. Pjesnik vidi veliko grobište duša sa zlatnim križevima i natpisima koji sijevaju ne dopuštajući da ih se zaboravi. Ovo je možda početak pozitivne struje u pjesmi. Dalje je stavljena slika pred nas koja sadrži krasne vijence i papirnato cvijeće. Kamov se obraća velikanima hvaleći njihove haljine. U velikanima kojima se pjesnik obraća možda smo našli potvrdu za misao izrečenu prije kako Kamov svoj dom može naći samo među mrtvim izmučenim dušama jer se ne snalazi u, po njegovom mišljenju, mrtvu društvu živih tjelesa. Čuju se riječi pjesnika. Kamov počinje pjevati dok mu je duša živa, a gleda mrtvilo kako se širi:¹¹¹

pjevaju usne moje i pjesma je moja psovka;

ona je očaj i bijes i srdžba je u boli njezinoj;

*kratka je i mahnita ona ko krik probuđenoga u grobu.*¹¹²

„Kao glas života i istine, pjesma postaje psovkom kad se upravi onome što je izobličeno od laži i mrtvila duha; ona izriče očaj i bijes nad pozlaćenima i pobijeljenim grobovima.“¹¹³ Pjesnik se pita kad dođu žive duše prekopati grobište hoće li naći njegovo tijelo što bi moglo izražavati ideju kako će se

¹¹¹ Isto, str. 27.

¹¹² Isto, str. 27.

¹¹³ Isto, str. 27.

njegov duh survati u grob kroz borbu u životu, ali će uskrsnuti u novom, boljem svijetu. Pjesnik se dalje pita hoće li ljudi shvatiti veličinu i grozu preminuloga u grobu. U snažnom stihu:

*Hoće li cjelunuti zgrušanu krv ko pepeo Bruna i srce Prometeja?*¹¹⁴

moglo bi se prepoznati kakvo mišljenje Kamov ima o sebi, u koju se poziciju stavlja. *Pepeo Bruna* onačuje poistovjećivanje s Giordanom Brunom što, po mom mišljenju, ima svoje pokriće. Giordano Bruno koji se razumom borio protiv dogme, a spaljen je kao heretik, ima sličnosti s Kamovom. Kamov se isto kao Bruno borio protiv dogmi analitički i razumski upijajući svijet na putu ka istini. Kamov nije ubijen zbog svojeg djelovanja, ali je isto naišao na nerazumijevanje okoline koja mu nije htjela izdati djela i u većem dijelu nije prihvaćala novine koje je donosio u književnost. Usporedba s Prometejem, koji je ukrao vatru bogovima kako bi ju dao ljudima, je isto razumljiva budući da si je Kamov postavio kao zadatak da istinom dovede ljude iz mraka na svjetlo. Mnogima je pokazao put, anticipirajući različite poetičke poteze koji će se ostvariti u književnosti u Hrvatskoj, ali i u Europi. Njegovu ulogu lučonoše i idola prepoznao je i Čerina prozvavši ga „prometejvićem“. U opoziciji sa značajem njegove duše sljedeći stihovi pokazuju zabrinutost da će vrijeme postepeno dovesti do zaborava gdje će biti upitno jesu li duše ikad tamo živjele. Vidljivo u sljedećim stihovima:

Neće li proždrijeti ždrijelo vremena grobište naše

i nitko već neće ni znati: i tamo su živjele duše?

Zadnja strofa počinje s iskazom kako je velika njegova bol, isto tako velika je i njegova ambicija. Još ima u borbe u njemu.

smrskat ću ledeni lijes i prorovati zemlju;

¹¹⁴ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 55.

Početak će se kretati njegovi kosti i sjati će njegove velike oči koje su u svojoj analizi ostajale širom otvorene dok je okolina spavala. Posljednji stih pjesme, ujedno i cijele zbirke, donosi prevrat:

Sunce je tamo i uskrs i ditirambi leprše zrakom!

„Svjetlost i vatra, kao svojstva sunca, simboliziraju u Kamova stvaralačku budnost cjelovitoga ljudskog života nasuprot dezintegraciji koja ga unakazuje i vodi prema truleži i mrtvilu (sjena, oblak, tmina, sablasti mraza... nalaze se na tom putu).“¹¹⁵

Posljednji stih *Finala* otkriva Kamovljevu ideju koju je imao otpočetak. Sveopća patnja, mrak, umrtvljenost, jad, sadizam, kriminal, prijetvornost prikazana njegovom rušiteljskom psovkom doživjet će krah, a iz tog kraha rađa se nada. Nada za novim, boljim životom gdje ditirambi leprše zrakom.

¹¹⁵ BRIDA, Marija: *Misaonost Janka Polića Kamova*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993., str. 28.

3) *Uskrsli Hrist* - interpretacija

Pjesma *Uskrsli Hrist* pisana je u katrenama s isprekidanom rimom. U toj pjesmi Kamov iznosi svoje viđenje pojedinih povijesnih etapa utjecaja Isusa Krista. „Počinje evociranjem Kristova lika, kakav se je mogao pojaviti u svijesti ljudi zahvaćenih otuđenjem što je proizlazilo iz straha kao epifenomena opće nesigurnosti i životne ugroženosti u kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom razdoblju.“¹¹⁶ Po Kamovljevu mišljenju, tendencija za askezom u težnji za transcencijom pomiješani sa strahom prisutnim među ljudima tvori mrtvace od istih tih ljudi. Strahom obuzeta svijest je prikazivala boga kao iskonsko priviđenje što se u pjesmi povezuje s židovskim bogom Jehovom.¹¹⁷ Egzistencijska ugroženost u suprotnosti s radošću i nesputanošću čovjekova života mogu se vidjeti u sljedećim stihovima:¹¹⁸

Iz grobova si došo ko sablast prvih dneva,

što naziva se bog.

O vjerujem da sin si Jehovina božanstva

na Jeremijin slog.

Ko moloh proždrije mladost i zeleni i smijeha

u rascvjetanu dol-

... Na raskrivenu ženu tud srtao bi momak

*i lijep i rumen, gol.*¹¹⁹

¹¹⁶ BRIDA, Marija: *Misaonost Janka Polića Kamova*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993., str. 44.

¹¹⁷ Isto, str. 45.

¹¹⁸ Isto, str. 45.

¹¹⁹ Isto, str. 45.

Vidi se stanovita agresivnost u odnosu čovjeka samog prema sebi kad, sklon samooptuživanju, sam sebe kažnjava i u odnosu čovjeka prema drugom kad zahtijeva slobodu za svoj beskompromisni duh. Kroz stoljeća patnje i propadanja dok je religija, većinu vremena, imala nadmoć nad drugim institucijama u određivanju morala mnogi su se ponosni duhovi pokorili u ime Kristova lika.¹²⁰ Ipak koliko god se Kamov protivi i Crkvi i religiji vidi se kod njega svojevrsan respekt za prvobitna učenja Kristova oslobođenja od svih mogućih utjecaja i interpretacija koje je pretrpio u svojem višestoljetnom obitavanju u zapadnjačkoj kulturi. Tračak svjetla koji izlazi iz prvobitnog Isusa Krista poslužio je obespravljenim kršćanima u molitvi.¹²¹

i niknu nova vjera u prnjam barikada

i rekoše joj: bijes.

...

i svagdje niče čovjek, gdje glad je rovo tijela

il polje ropski plug.¹²²

Pjesnici su među rijetkima uočili uskrslog Isusa Krista dok su se ostali vjernici prilagođavali tradiciji unutar koje su odgojeni. Spominjući ga imenom Kamov kaže kako je Kranjčević prepoznao tu novu vjeru koja dolazi uskrsnućem izvornog Kristova lika. „Taj Kranjčevićev Krist na barikadama, koji se solidarizira s revoltom obespravljenih i ustaje s njima za pravdu i ljudsko dostojanstvo, odgovara, naime, i Kamovljevoj koncepciji tog lika, koji je on vidio u trijumfu sunčanog božanstva što sa sobom donosi prevrat u čovjeku i

¹²⁰ Isto, str. 45.

¹²¹ Isto, str. 45.

¹²² Isto, str. 45.

svemu ljudskom, te usmjerava svoju misao na onaj historijski prevrat koji se je zbio u vrijeme Kristova djelovanja.“¹²³

Kamov uviđa kako Krist u zoni prevrata blijedi te postaje nemoćan i nesposoban za tvorenje bilo kakve promjene u svijetu. Kamova takav slijed događaja dovodi do Tolstojeve zamisli neprotivljenja zlu. Nije čudno što je Kamov reagirao na te Tolstojeve ideje jer su kružile Europom u vrijeme kad je pisao svoje pjesme. „Bio je, naime, životno zainteresiran za prevrat u kojemu bi mogla doći do ozbiljenja sloboda i punoća ljudskosti i pritom se je, također, istraživački pitao, koliko je u tome mogla sudjelovati ona idejna snaga koja se, kao utjecaj Krista, već dva milenija ulijeva u povijest - prolazeći kroz otuđenja i stratišta historije.“¹²⁴ Kamov se oduševljavao Kranjčevićevom vizijom Krista na barikadama dok nije shvatio da je to samo jedan subjektivni pogled kojemu se u povijesti brzo gubi utjecaj. Po Kamovljevu mišljenju prevladao je otuđenjem iznakažen lik Krista, a njegova istina se pokazuje nekad, ali zaista rijetko. Ipak baš taj mali dio pozitivnog Kristova utjecaja stavlja Kamov u svoje djelo postavljajući Isusa Krista kao nosilaca stvaralačke životnosti u suprotnosti sa sveopćim duhovnim mrtvilom.¹²⁵

Prve dvije strofe prokomentirao sam uz prilaganje stihova, treća strofa donosi novu sliku. Sliku žene bijelih sisa i klecavih koljena. Pojavnost sisa kao nove riječi u hrvatskoj književnosti već smo objasnili kao samo jedan mali dio velikog Kamovljeva bunta. Klecava koljena označavaju strah, njezin stid vjerojatno proizlazi iz kršćanskih moralnih zakona koji sadrže velike zahtjeve pomiješane s mnogim proturječjima i nekonzistentnostima u njihovom pisanju i djelovanju pa se teško pridržavati kršćanskih zakona čak i da čovjek ima veliku želju da bude kršćanski moralan. Magla koja bi zamutila oči natjerala bi ljude kao slijepce da pipaju put. Takva Kamovljeva misao mislim da je kritika

¹²³ Isto, str. 46.

¹²⁴ Isto, str. 47.

¹²⁵ Isto, str. 47.

kršćanskog zamućivanja istine u mnogim primjerima paljenja knjiga, proklinjanja ljudi i neprihvatanja znanstvenih otkrića jer pobijaju njihova učenja. Ipak i uz ružnu situaciju ljudi bi se u ritualu molili, ljubili dol. Analizirajući pjesmu dalje otkrivamo kako žena stradava u mraku, kad nema sunca da pomogne. Sunce je simbol svjetlosti, nade, dobrote, možda u kontekstu ove pjesme i Boga pa ako nema transcendencije čovjek si daje više slobode, čupa ženi kose i gnječi sise. Zanimljiva je sljedeća strofa koja pokazuje momka koji kida haljine i šiba ženu obećavajući vječnu sreću u drugom svijetu. Takva slika isto se može protumačiti kao kritika religije koja dopušta zlo sad s opravdanjem da oni koji trpe na ovom svijetu će nakon smrti živjeti dobro.

Kamov se sad već obrušava na Krista zazivajući ga i tvrdeći da je pogazio i leptire i ljiljane. Nastavlja s napadom govoreći kako je obećao sreću ljudima, a poslao ih na crva što proždire i još tražio molitvu i post kako bi ljudi pustili još više krvi. Kamov osjeti sve te ljude koji su kroz stoljeća puzeći molili Boga kruh. Nekoliko sljedećih strofa govori o novoj vjeri koja se rodila čega smo se već dotakli prije. Silvij ga je toliko dotaknuo svojim viđenjem Krista da se Kamov skoro pomirio s likom Krista. Kamov se počinje sjećati Kristove povijesti i križa kao njegova simbola. Pjesnikov pogled uperen je prema barikadama gdje uz prevrat himne daske lete, ali Kamov uviđa kako prevrat ne tvori Isus jer je on „klono starac“. U tome leži utjecaj Tolstojeve, već spomenute, zamisli neprotivljenja zlu. Kako Kamov kaže u posljednjoj strofi ove pjesme, nakon što ga je Kranjčević skoro pomirio s Kristom, Tolstoj ga ponovno odmiče od Krista:

I eto opet zvuci s omrtavjelih struna

i impotentnih stav...

O zbogom ostaj zavijek! Tek združio nas Silvij

*već raskrsti nas Lav.*¹²⁶

¹²⁶ POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 94.

8. Zaključak

Analiza Kamovljevog života i djela ne može proučavatelja ostaviti ravnodušnim. Čak i čitatelj koji se prikloni negativnim kritikama naspram Kamova koje negiraju kvalitetu Kamovljeve lirike vjerojatno će ostati zadivljen količinom materijala koji je Kamov izdao u svoje dvadesetčetiri godine. Može li se kvaliteta tih djela polemizirati, Kamovljev značaj u hrvatskoj književnosti je neprijeporan. Pojavio se u vrijeme kad je još u poeziji vladala Matoševska poetika bazirana na esteticizmu i parnasovstvu i oslobodio stih od konvencija takve poetike. Premda njegov slobodni stih neki vide samo kao prozu grafički složenu tako da izgleda kao poezija, bez poezije u sebi, svojim hrabrim i beskompromisnim istupom Kamov je anticipirao pobunu kasnijih hrvatskih književnika protiv književne tradicije. Najcjenjeniji autori pod Kamovljevom anticipacijom su Krleža, Cesarec i A.B. Šimić. Čak i manjkavost poezije koja se pridaje njegovom radu pokazuje se kao anticipacija avangardnih poteza u obliku poetizacije proze i prozaizacije poezije. Još jedna poetika tradicije koju je Kamov srušio i smatrao nepogodnom za njegov stil pisanja je zavičajna poetika koju je odbacio prelazeći u anarhiju iz koje se treba roditi nešto bolje. Dok se u mnogih autora našla idealizirana slika domovine, Kamov se trudi pokazati stanje domovine točno kako ga on vidi, bez uljepšavanja. Na taj način mijenja još jedan motiv poznat u tradiciji hrvatske književnosti i konstruira ga na avangardan način.

Kamov trebao bi se postavljati kao zaista reprezentativan primjer avangardnog pisca. Cijelo njegovo djelo i život koji je ležao na tom djelu avangardnog je značaja, svaka njegova kretnja usmjerena je po još neutabanim putevima.

Zanimljiva je preobrazba Kamovljeva iz fanatičnog vjernika u strogo ateista. Biblija je imala velik utjecaj na Kamova, ali kroz svoje djelo Kamov beskompromisno se bori protiv Biblije. Negira kršćanski moral, negira Boga, pljuje po Crkvi i religiji i velikim figurama kršćanske vjere. Pouzdanje ima u znanost. Kad zamišlja novo unaprijeđeno društvo zamišlja ga kao znanstveno društvo.

Protivi se idealu blijede, nevine ljepotice svojom pošaranom cigankom masne kose. Estetiku ljepote zamjenjuje Kamov estetikom ružnog zbog čega tematski njegova poezija podsjeća na Baudelairea. Crnu boju počinje opsesivno koristiti u prikazivanju kaosa, truleži, mraka. Stvorio je mnoge novotvorenice analogijom s riječima koje postoje u hrvatskom standarnom jeziku. Grudi i dojke u hrvatskoj lirici radikalizirao je do sisa, spolni čin doveo do silovanja. Od različitih sinonima za uzvik najviše su mu odgovarali krik i vrisak. Krik i boja kao gradivni elementi za prikaz slike određenog stanja još su neki alati kojima Kamov anticipira kasnija kretanja u književnosti. Krikom i bojom anticipirao je model stvaralaštva korišten kasnije u hrvatskom, ali i europskom ekspresionizmu.

Kamov je putovanje po Europi vidio kao nužnost kako bi shvatio kakvo je stanje u Hrvatskoj i pokušao ga promijeniti. Kako je umro u mladoj dobi još je jedan u nizu velikana koji su izrasli u legendu zbog svojeg djelovanja za života, ali i neispunjenog njihova potencijala kojem smrt nije dopustila da se proširi do svojeg maksimuma.

Njegova pojava je čudesna jer Kamov nema prethodnika ni sljedbenika. Sam stoji u svijetu koji je izgradio kroz djela preko kojih je živio. Premda nalazimo utjecaje i podražaje važne za njegovo djelo i nalazimo primjere autora koji su bili pod njegovim utjecajem ne uspijevamo ga smjestiti ni u jedan kalup. Njegovo djelo može se smjestiti samo u avangardu jer je ona definirana kao poetika novog, ali njegova pojava ostaje lelujava, titrava, neukrotiva, nesvediva

na tekovine samo jednog pravca. Kamov je protoavangardist koji je svojim djelovanjem utjecao na hrvatsku književnost, a premda nije mogao izvršiti utjecaj u internacionalnim okvirima jer ga svijet nije čuo u vrijeme kad je stvarao, značajan je i u europskim razmjerima jer je svoju kratku književnu karijeru završio u vrijeme kad je avangarda započela.

9. Sažetak

Moj završni rad je tematizirao avangardnost poezije Janka Polića Kamova. Prije analize same lirike konstruirana su dva poglavlja koja bi trebala ukratko prezentirati ciljeve koje si je Kamov postavio za svoj život i svoje djelo. Učinjeno je to preko fragmenata njegovih pisama i objašnjavanja njegove poetike anarhije. Nakon toga fokus prelazi na Kamovljevu liriku. Najprije su postavljene opće značajke Kamovljeve poezije gdje bi Kamovljeva avangardnost trebala biti evidentna. Poslije toga se, kroz nekoliko poglavlja, pokazuju utjecaji na Kamova. Završivši s izlaganjem općih značajki poezije Janka Polića Kamova i utjecaja na njega izabrao sam tri njegove pjesme i interpretirao ih. Odabrane pjesme trebale bi poslužiti kao potvrda ranije izloženih obzervacija u završnom radu. Pjesme koje sam izabrao su: *Pjesma nad pjesmama*, *Finale* i *Uskrsli Hrist*. U zaključku sam pokušao napraviti sintezu svega rečenog unutar ovog završnog rada.

10. Ključne riječi

Kamov, avangarda, anarhija, poezija, proza, tradicija, lirika, leksik, ideal, Biblija.

11. Literatura

1. Bjelanović, Živko. *Neke tvorbene osobitosti u leksiku Janka Polića Kamova*. // Riječ, časopis za filologiju 2, 2(1996), str. 24-32.
2. BRIDA, Marija: *Misaonost Janka Polića Kamova*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993
3. DONAT, Branimir: *Prakseologija hrvatske književnosti, Modernost i modernizam*, Fraktura, Zaprešić, 2012.
4. Dubrović, Ervin. *Moralizator Polić i anarhist Kamov*. // Sušačka revija : glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Gorskoga kotara 60, 15(2007).
<http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=60&C=11>
(16.12.2014)
5. GAŠPAROVIĆ, Darko: *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005.
6. IVANIŠIN, Nikola: *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
7. MATIČEVIĆ, Ivica: *Hrvatska književna avangarda, Programski tekstovi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
8. PALJETAK, Luko: *Uviđaji iz starije i novije hrvatske književnosti*, Časopis „Dubrovnik“, Dubrovnik, 1990.
9. POLIĆ Kamov, Janko: *Pjesme novele i lakrdije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000.
10. POPOVIĆ, Bruno: *Ikar iz Hada, Janko Polić Kamov monografska studija*, Kolo Zagreb, Matice hrvatske 2, Zagreb, 1970.
11. SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda, Poetika i žanrovski sistem*, Kritika Kultura Komunikacija, Zagreb, 1988.
12. UREM, Mladen: *Janko Polić Kamov & njegovo i naše doba : priručnik za čitanje Kamova 100 godina poslije*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2010.